

Een iep zónder griep!

Strengere Amsterdamse controle op iepen en iepenhoutafvoer

Jaarlijks krijgt minder dan 1 procent van de Amsterdamse iepen de iepziekte door goede bestrijding. Dat is op z'n zachtst gezegd een bijzondere prestatie. Wat doet Amsterdam wat andere gemeenten en landen niet doen? Een wandeling door de 'iepenstad' met coördinator iepziektebestrijding Amsterdam Bleeker en adviseur stedelijk groen Van der Wielen laat zien hoe hard men in de hoofdstad werkt om de iepziekte buiten de deur te houden.

Auteur: Karlijn Raats

De iep is ideaal voor de stedelijke omgeving. De dertig toegepaste iepensoorten in Amsterdam stellen weinig bodemeisen, kunnen goed tegen luchtvervuiling, parkeerschade en hoge grondwaterstanden, zijn snelle groeiers en hebben een lichtdoorlatende kroon, hetgeen fijn is voor zonzonliefhebbers. Maar Amsterdam koestert de iep met name omdat de stad een oude band heeft met iepen; al vanaf de Gouden Eeuw siert de iep de grachten als een kroonjuweel. Hij wordt hierdoor gezien als een echte Amsterdamse boom en als deel van de identiteit van de hoofdstad. Hierdoor was het Amsterdamse antwoord op de iepziekte fel, en met succes: de ziekte kwam onder controle. Al jaren valt er in lanen, straten en particuliere tuinen minder dan 1 procent van de iepen weg door iepziekte. Onlangs vond de gemeente toevoegende oplossingen om de overdrager van de iepziekteschimmel, de iepenspintkever, meer en meer de pas af te snijden en legde die vast in een herzien APV-artikel. Met het aangepaste beleid wil de gemeente de iepziekte verder terugbrengen.

Iepziektecontroleseizoen

Het 'iepiektecontroleseizoen' is van start en duurt tot oktober. In deze periode worden alle iepen tweemaal gecontroleerd op iepziekte. Op een zonnige juli-dag leidt adviseur stedelijk groen Pierre van der Wielen, werkzaam bij Groenadvies Amsterdam b.v., Boomzorg rond door Amsterdam Zuid.

De Gerrit van der Veenstraat staat vol met prachtige monumentale iepen. Van der Wielen wijst een trits iepen aan die rigoureuus in grootte afneemt en legt uit: "Daar zijn de laatste tien jaar zieke exemplaren verwijderd en nieuwe iepjes teruggezet. Je ziet in het straatbeeld dus precies waar de ziekte heeft toegeslagen." Toch kan Amsterdam haast niet spreken van een iepziekteprobleem. Waar andere steden jaarlijks minder en minder iepen overhouden, houdt de hoofdstad haar iepenbestand mooi op peil. Hoe kan dat?

Haast

Debora Bleeker, coördinator iepziektebestrijding Amsterdam, komt aangereden met het ongetwijfeld efficiëntste vervoersmiddel voor binnen Amsterdam; de fiets. Zij vertelt hoe de bestrijding

van de iepziekte vanouds in Amsterdam in elkaar stak: "Er bestond al een APV-artikel rond iepziektebestrijding dat de VNG had vormgegeven. Dat dient nog steeds als voorbeeld voor andere gemeenten. Hierin staat dat de iepen binnen tien werkdagen weggehaald moeten worden, het verboden is om geveld en niet ontbast iepenhout te bezitten en dat al het iepenhout dikker dan 4 centimeter moet worden geschild of versnipperd." Bleeker licht toe over wat nu anders is: "Ongeschild iepenhout mag niet meer vervoerd worden. Dit geldt niet alleen voor door iepziekte aangetaste bomen, maar ook voor gezonde iepen die vanwege projecten moeten wijken. Als dat niet gebeurt, weten we niet waar de aannemer het iepenhout heen brengt en waar de ziekte zich verder kan verspreiden. Voor de handhaving zetten we vanaf nu alle Bijzondere Opsporingsambtenaren –dat zijn er zo'n 400 bij de gezamenlijke stadsdelen- in."

Deze haast is niet overbodig: de overbrenger van de iepziekteschimmel, de iepenspintkever, legt graag eitjes achter de bast van een stervende of bijna dode iep. Snelle verwijdering van de

iepen verkleint de kans op deze eitjes en dus op nieuwe iepenspintkevers. Den Bleeker vervolgt: "Daarnaast is nieuw in de APV dat de aannemer ter plekke de iep moet ontbasten en/of het hout moet versnipperen. Want ook al hak je een iep in stukken, het is de eitjesleggende iepenspintkever te doen om een plekje achter de bast. Iepenhout blijft dus altijd een gevaar, daarom moet de bast eraf en moet het hout versnipperd worden."

Vereende krachten

"Eens in de paar jaar wordt de Amsterdamse APV herzien. Dat moment was op 1 november 2008 daar. Dat kwam precies op tijd, want de veranderingen voor de iepziektebestrijding waren zojuist al met de afdelingen groenbeheer van de stadsdelen en de bestuursdienst voorbereid", aldus Bleeker.

Maar er schuilt nog iets anders achter de daadkracht van de Amsterdamse iepziektebestrijding, iets wat waarschijnlijk veel meer zoden aan de dijk heeft gezet in de ruim dertig jaar durende Amsterdamse strijd tegen iepziekte: vereende krachten.

Volgens coördinator Bleeker is het opvallend dat alle Amsterdamse stadsdelen zo eensgezind zijn over de iepziektebestrijding. Pierre van der Wielen, voorheen ook werkzaam bij de gemeente, valt zijn oud-collega bij: "Alle stadsdelen hebben ver doorgevoerde zelfstandigheid en eigen bevoegdheden. Zij voeren dus op bijna alle vlakken eigen beleid. Onderlinge samenwerking is hierdoor altijd een heikel punt. Behalve rond de iepziektebestrijding, want daarin stonden alle

neuzen al snel dezelfde kant op. Ze zagen de noodzaak van samenwerking in."

Resistentie

De unanieme trots op het historische verbond met de iep wint het dus van de typisch Amsterdamse eigengereidheid der stadsdelen. Een gezamenlijke vijand verbreedert, kun je misschien ook wel stellen. Alle stadsdelen voeren dus precies hetzelfde bestrijdingsbeleid. Bleeker: "Alle stadsdelen houden bij waar iepen staan, controleren hun iepen twee keer per jaar, zetten feromoonvallen in voor de opsporing van iepenspintkevers en schakelen voor de iepencontrole in particuliere tuinen, volkstuinten en begraafplaatsen Groenadvies Amsterdam in. De Dienst Ruimtelijke Ordening ziet toe op snelle en juiste ontruiming van zieke iepen en Groenadvies Amsterdam verzamelt alle gegevens in één systeem voor een jaarverslag en kan steeds worden ingeschakeld bij twijfelgevallen."

Deze aanpak werpt zijn vruchten af. "We weten waar de iepen staan, we controleren consequent, voeren iepenhout gecontroleerd af om iepenspintkevereitjes tegen te gaan en planten voor iedere verwijderde iep bijna altijd een resistente iep terug", verklaart Bleeker. Tussen neus en lippen door zegt ze: "Heel soms planten we een niet-resistente iep terug om de uniformiteit van een straat of laan te behouden." Natuurlijk doen we als boombeheerders wat ons nu het beste lijkt. Als reactie op de eerste iepziekte-epidemie in de jaren '20 plantte Amsterdam

Adviseur stedelijk groen Pierre Van der Wielen: "Ik weet alle duizend iepen bij particuliere tuinen uit mijn hoofd te vinden en onthoud ook zonder aantekeningen welke iepen ik al bezocht heb."

de *Ulmus hollandica* 'Vegeta' terug, hetgeen nu 25 procent van de huidige ieppopulatie beslaat. Helaas is deze iepsoort niet meer bestand tegen de iepziekteschimmel van de tweede epidemie en kwam er bij de kwekerijen vraag naar nieuwe resistente soorten. Mocht de huidige schimmel wéér muteren, dan staat er wederom een nieuwe taak voor de boomkwekerijen. Geen sinecure, weet Bleeker: "Een nieuwe resistente soort kweken duurt jaren."

Boomwortels

Helaas bestaat er naast de iepenspintkever nog een tweede doorgave van de ziekte: de boomwortels. Veelal zijn de wortels van buurbomen met elkaar vergroeid waardoor de schimmel simpel wordt doorgegeven. Dat is jammer, want meer dan de helft van de besmettingen met iepziekte gebeurt, na een keverinfectie, via boomwortels. Van der Wielen: "Tegen doorgave via boomwortels kunnen we niet veel doen. Hoogstens, wanneer een bestaande rij iepen van heel groot belang is, zoals een rij monumentale iepen, verwijderen we voor de zekerheid enkele gezonde iepen die direct naast de zieke iep staan. Hierdoor ben je er zeker van dat wortelcontact de

De iepenspintkever maakt vraatwonden in het hout van gezonde iepen. De *O. ulmi*-sporen, die aan het keverlijfe geplakt zitten, komen hierbij in de vraatwonden terecht, waardoor de boom geïnfecteerd raakt. De iepenspintkever legt ook zijn eitjes achter de bast van de iep.

Van der Wielen op iepziektecontrole bij particulieren.

iepziekte niet naar de verder afstaande gezonde iepen overbrengt.”

Maar dat gebeurt zelden, en als het dan eenmaal gebeurt, gebeurt het met beleid. Want, zo zegt Bleeker met een knipoog: “Als je zomaar een gezonde boom laat weghalen, komen de bewoners naar buiten met een bijl. En dan niet voor de boom, maar voor jóul!”

Toch neemt het percentage bomen met iepziekte af, ook al blijft het aantal iepenspintkevers nagenoeg gelijk. Bleeker: “We weten alleen dat er in de buurt van een hoge concentratie iepenspintkevers (in een relatief volle feromoonval, red.) zich bebroed hout moet bevinden, maar we

hebben nog geen relatie aangetoond tussen het aantal iepenspintkevers en het percentage toe- of afname van de iepziekte.”

Iepcontrole bij particulieren

Om onbekende, risicovolle iepen op te sporen en te registreren, gebruiken iepencontroleurs feromoonvallen. Als een feromoonval een hoge vangst aan iepenspintkevers laat zien, belt Van der Wielen aan bij alle potentiële bezitters van iepenhout die binnen een radius van 750 meter van deze drukbezochte val wonen. Want de kans is groot dat in deze buurt een dode of zieke iep staat die nog niet geregistreerd is, of dat

bewoners een voorraad niet ontbast iepenhout hebben liggen voor hun open haard of houtkachel. Verder loopt Van der Wielen tweemaal per seizoen een lijst af waarop alle geregistreerde iepen in tuinen staan. Als hij een zieke iep tegenkomt, geeft hij dat meteen door aan de boombeheerder van het desbetreffend stadsdeel

Iepsoort	Mate van resistentie
'Camperdownii'	2A
'Clusius'	4
'Columella'	5
'Dodoens'	4
'Exoniensis'	3
'Frontier'	4
'Frosty'	5
'Geisha'	5
'Groeneveld'	3
'Homestead'	4-5
'Horizontalis'	2A
'Jacqueline Hillier'	A
laevis	B
'Lobel'	4
'Louis van Houtte'	2
'Nanguen' (Lutèce)	5
'New Horizon'	5
'Pioneer'	4
'Plantijn'	4
'Purpurea'	2
'Rebona'	5
'Regal'	4
'Stavast'	3
'Variegata'	2
'Wredei'	2

Legenda:

1 minimaal; 2 gering; 3 aanzienlijk; 4 goed; 5 zeer goed

A in de praktijk weinig last van iepziekte, omdat de boom erg klein blijft.

B in de praktijk geen last van iepziekte, omdat iepenspintkevers andere iepen prefereren.

Deze cijfers zijn gebaseerd op de resultaten van toetsingen in verschillende landen en onder verschillende omstandigheden. Ze zijn daarom moeilijk met elkaar te vergelijken en vaak niet definitief. Het PPO doet onderzoek naar het verschil in resistentieniveau tussen de binnen- en buitenlandse bomen.

Bron: Iep of Olm, Karakterboom van de Lage Landen

Coördinator iepziektebestrijding Amsterdam
Debora Den Bleeker: "We weten waar de iepen staan, we controleren consequent, voeren iepenhout gecontroleerd af om iepenspintkevertjes tegen te gaan en planten voor iedere verwijderde iep bijna altijd een resistente iep terug."

en die geeft direct opdracht tot velling. Alhoewel, die lijst heeft de iepcontroleur van het eerste uur niet meer nodig: "Ik weet vrijwel alle iepen in de bijna duizend particuliere tuinen uit mijn hoofd te vinden."

Hij wijst naar een feromoonval boven ons hoofd. "We hangen de vallen eind april op. In juni vervangen we ze en tellen de iepenspintkevers. In oktober tellen we het aantal gevangen kevers weer."

Enkele minuten later belt de iepziekt specialist aan bij een particuliere iep eigenaar, die om de hoek woont van de feromoonval. Eenmaal in de achtertuin van het oude Amsterdamse pand babbelt hij wat met de heer en vrouw des huizes aan de voet van een reusachtige iep. "Is er nog iets opvallends aan de iep?" Mevrouw: "Er zit wat neergedaald roet op mijn planten daar in de hoek." Van der Wielen antwoordt: "Dat is denk ik geen roet, maar luis afkomstig van iepenblad. Als het roet was geweest, hadden andere tuinen er ook last van gehad en ik weet dat dat niet het geval is." Hij loopt wat rond de iep, maakt een aantekening en knikt: "In orde. Tot over een paar maanden. Dan controleer ik hem voor de tweede keer en dan kan hij er weer een jaartje tegenaan."

Zomervakantie

Van der Wielen kan voorlopig niet op vakantie. De zomermaanden staan geboekt voor iepziektecontrole. Er liggen dus heel wat manuren ten grondslag aan het lage percentage iepziekte. In de jaren '70 en '80 bestonden er nog spectaculaire plannen om iepziekte op efficiënte manier te bestrijden. Eén van deze methodes was de 'steriele mannetjes-methode', waarbij het idee bestond om een groot aantal steriele iepenspintkevermannetjes los te laten, waardoor de

keverpopulatie zou afnemen. Dit bleek ondoenlijk. Bleeker en Van der Wielen lachen er nu ook hartelijk om. Een ander idee was om met infrarood fotografie vanuit een vliegtuig iepziekte op te sporen (gezonde bomen kleuren intens rood, zieke en dode bomen kleuren vaal roze of niet). Bleeker: "Nu kan dat helemaal niet meer; niemand mag zo laag vliegen boven een stad. Maar beide methodes zijn ook veel te duur. Nu hebben we met een relatief klein budget een pakket goede maatregelen te pakken waarmee we de iepziekte prima onder controle hebben."

Toekomst-proof

Het totale iepenbestand neemt zelfs toe in plaats van af. Van der Wielen verklaart hierover: "We planten in Amsterdam voor iedere verwijderde iep een iep terug. Maar ook vinden we nog steeds ieder jaar nieuwe iepen in particuliere tuinen, op begraafplaatsen, in volkstuinparken en andere open plekken. Dat zijn zaailingen die ooit spontaan zijn opgekomen."

Amsterdam is toekomst-proof tegen de iepziekte, zo lijkt het, ook al komt er misschien ooit een mutant van de iepziekteschimmel om de hoek kijken en ook al beschikt het niet over spectaculaire bestrijdingsmethodes. De Amsterdamse sleutelwoorden zijn: inventarisatie, controle, streng gecontroleerde iepenhoutafvoer, strakke organisatie en: helden! Zoals de toegewijde controleur Van der Wielen die zich ieder jaar weer liefdevol opoffert door in de zomer niét op vakantie te gaan omwille van de iepcontroles.

Voorbeeld van een iepzaailing (links tegen het huis aan).

Ophiostoma ulmi sensu lato (O. ulmi s.l.), is de schimmel die de iepziekte veroorzaakt. Naast wortelcontact speelt vooral de iepenspintkever een grote rol in het overbrengen van de ziekte. Deze maakt vraatwonden in het hout van gezonde iepen. De *O. ulmi*-sporen, die aan het keverlijfje geplakt zitten, komen hierbij in de vraatwonden terecht, waardoor de boom geïnfecteerd raakt. De iepenspintkever legt ook zijn eitjes achter de bast van de iep. De iep speelt dus tevens een grote rol in de vermeerdering van de iepenspintkeverpopulatie.

Rond 1910 duikt de iepziekte als eerste op tussen Frankrijk en midden-Nederland. Omdat alleen Nederlanders er onderzoek naar doen, krijgt de ziekte de Engelse naam 'Dutch elm disease'. In Europa nam het iepenaantal met 10 tot 40 procent af door de wereldwijde epidemie. In Amerika, waar de iepen vermoedelijk in mindere mate resistent waren tegen de schimmel dan in Europa, zorgde de ziekte voor een waar slagveld. In de jaren '40 nam het aantal geïnfecteerde bomen in Europa af.

In de jaren '40 stak een tweede wereldwijde iepziekte-epidemie de kop op, ditmaal veroorzaakt door de veel agressievere schimmelsoort *O. novo-ulmi*. Vanuit Oost-Europa bereikte deze schimmel in de jaren '70 Nederland. Deze tweede vlaag roeide bijna alle volwassen Europese iepen uit. Waar de eerste schimmel zorgde voor jarenlang kwijnende iepen, tast schimmel nummer twee de iepen al binnen een week aan en zakken ze binnen dat tijdsbestek ook al in elkaar. Tijd voor actie. In 1977 regelde Nederland de iepziektebestrijding wettelijk en een landelijke bestrijdingscampagne drong de iepziekte terug tot een jaarlijks uitvalspercentage onder iepen van 1 procent. De laatste jaren is er een toename te zien geweest bij gemeenten omdat vanaf 1991 de landelijke wet werd afgeschaft en er minder aandacht aan de iepziekte en aan de bestrijding ervan werd besteed.

De laatste jaren worden weer meer lezingen en symposia gehouden over de iep, de iepziekte en iepziektebestrijding, om het 'groene goud' (ideale stadsboom) voor stedelijk gebied te behouden. Amsterdam neemt hierin vaak een voortrekkersrol op zich.